

O výzkumu školy a projektu Centra výzkumu školního vzdělávání: K životnímu jubileu profesorky Elišky Walterové

U příležitosti významného životního jubilea předkládám osobní reflexi přístupu Elišky Walterové ke zkoumání školy a školního vzdělávání, kterou jsem 20. září 2023 přednesl na semináři příznačně nazvaném „Pro Elišku“. Rád jsem přitom vyzvednul Eliščinu snahu o komplexní pojmání a současně o situativnost při zkoumání těchto fenoménů. Podrobněji jsem se zmínil také o výzkumech realizovaných v letech 2006–2011 v rámci Centra výzkumu školního vzdělávání, které profesorka Walterová vedla a které byly jedinečnou příležitostí k učení a profesnímu rozvoji řady (tehdy) mladých výzkumníků včetně mne.

Přístup Elišky Walterové ke zkoumání školního vzdělávání je inspirativní a následováníhodný. Lze jej charakterizovat také jako vytrvalý, vyvrážený, vyvážený – u těchto atributů se zastavme a všimněme si: Eliščiny pohledy na školu současnosti jsou vyvažovány pohledy na školu v minulosti i v budoucnosti, pohledy na školu českou jsou doplňovány pohledy na školy v zahraničí, pohledy pedagogiky na školu jsou vyvažovány pohledy z provenience sociologie, psychologie a dalších disciplín, pohledy na školu v její specifické (individuální) podobě jsou vyvažovány pohledem nadindividuálním (např. formou vícečetných případových studií) vč. využívání kvantitativních dat (např. na základě výzkumů veřejného mínění či názorů populace na školu). Zaostřené, avšak z principu redukované, empiricko-výzkumné pohledy na školu jsou vyvažovány ambicí na teoretizaci. Pohledy na vybrané komponenty školního vzdělávání jsou vyvažovány pohledy na školu jako systém (relativní celek vstupující do interakcí s dalšími systémy).

Lze shrnout, že Eliška Walterová při zkoumání školy a školního vzdělávání rozvíjí systémový přístup, kdy jsou prvky systému zkoumány v jejich vzájemné provázanosti, díky níž nabývají nové tvářnosti (řeceno s Josefem Maňákem), přičemž speciální pozornost autorka věnuje úloze kurikula. Významné je také to, že Eliška Walterová využívá empirická zjištění a související teoretizace jako podklad pro rozvažování nad funkcemi školy, kdy vedle těch běžně proponovaných – personalizace, socializace, enkulturace – upozorňuje na význam preventivní a ochranné funkce školy, což je dnes mimořádně aktuální.

Měl jsem vzácnou možnost být u toho, když Eliška Walterová koncipovala a následně řešila rozsáhlý multioborový projekt Centra základního výzkumu školního vzdělávání (2006–2012), takže mohu podat svědectví. Snaha o komplexní přístup ke zkoumání školního vzdělávání je dobře patrná již ze samotné formulace výzkumných linií a cílů projektu.

Zastřešujícím cílem bylo získat nové teoretické poznatky o strukturách, cílech, obsahu a procesech školního vzdělávání v měnících se ekonomických, sociálních a kulturních podmínkách společnosti a vyvodit z nich závěry pro vzdělávací politiku a školní praxi. Projekt byl řešen ve třech tematických liniích: (a) adaptace struktur školního vzdělávání společenským potřebám a požadavkům, (b) cíle, obsahy a procesy školního vzdělávání a možnosti jejich inovačních proměn, (c) škola jako učící se organizace, možnosti a překážky jejího rozvoje.

V rámci projektu se pod vedením Elišky Walterové zpracovávaly srovnávací studie transformace vzdělávacích systémů v zemích V4, analytické studie školských systémů vybraných zemí, analýzy naplňování principu spravedlivosti ve vzdělávacím systému, analýzy požadavků vybraných skupin společnosti na školní vzdělávání, analýzy faktorů ovlivňujících fungování a rozvoj školy, byly navrhovány teoretické modely tvorby kurikula a byla rozpracována metodologie výzkumu vyučování a učení založená na analýze videozáznamu výuky. Publikace, které z tohoto projektu vzešly (souhrnně k tomu viz texty uveřejňované v časopisu *Orbis scholae*, jenž původně vznikl jako bulletin Centra), představují dodnes cenný zdroj informací a také inspirace k dalšímu rozpracování.

Celkově lze říci, že pro komplexní výzkumné pokrytí problematiky školního vzdělávání jsou zapotřebí větší a déletrvající projekty s promyšleným teoreticko-metodologickým rámcem, které umožní poznatky z dílčích analýz propojit a prezentovat na obecnější úrovni poznání. Troufám si říci, že takovým projekt Centra byl, a to zejména díky své hlavní řešitelce, která v něm zúročila své dosavadní zkušenosti a expertní znalosti, ale také vstřícný lidský přístup.

Projekt Centra umožnil koncentrovat po dobu 7 let personální kapacity jdoucí k desítce výzkumníků. Bylo zřejmé, že projekt nabízí nejen příležitost pro výzkum jako takový, ale také profesní šance pro několik tehdy (převážně) mladých výzkumníků, kteří měli to štěstí, že byli v pravý čas na pravém místě. Projekt Centra měl mezigeneračně koncipovanou personální strukturu.

Na každé straně (v Praze i v Brně) disponoval koryfejem oboru – v Praze profesorem Kotáskem, v Brně profesorem Maňákem. V čele projektu (a za Prahu) stála profesorka Walterová, za Brno docent Němec. A z těch služebně mladších to byli: Karel Černý, David Greger, Andrea Gröschlová, Věra Ježková, Karel Starý, Květa Suchánková, Petr Urbánek a Jaroslava Vašutová za Prahu a Tomáš Janík, Petr Knecht, Marcela Miková, Petr Najvar, Veronika Najvarová a Kateřina Vlčková za Brno.

Projekt Centra byl příležitostí k učení – zejména pro nás mladší. Měli jsme možnost učit se nejen tomu, jak se dělá dobrá práce ve výzkumu školy a vzdělávání, ale také tomu, jak se pohybovat v odborných komunitách u nás i v zahraničí. Pro nás, brněnské, byl kontakt s Prahou velmi důležitý. Chápali jsme totiž, že v Praze se o věcech ví na určitý pád specificky, a to nás přitahovalo. Na cesty do Prahy jsme se vždy velmi těšili, měly sváteční charakter. Lze tedy říci, že projekt Centra byl vlastně také školou (scholae) – školou Elišky Walterové. Díky za možnost ledasčemu se přiučit a vše nejlepší do dalších let.

Tomáš Janík